

Barna Gábor

A LORETÓI BOLDOGASSZONY TISZTELETE MAGYARORSZÁGON

A katolikus magyar nép színes és történetileg nagyon gazdag Mária-kultuszából igyekeztem az előbbi jelzőknek mindenben megfelelő réteget választani. A Loretói Boldogasszony tisztelete történetileg a középkorban, a keresztes háborúk idejében gyökerezik, tartalmában még korábbi időkre nyúlik vissza. Térben Kelettől Nyugatig, a Szentföldről Itáliáig, különösen Közép-Európaig ível, és sajátos magyar vonatkozásai is vannak. Bemutatását az is indokolja, hogy most van a legendás történeti hagyomány, a kultusz kezdetének 700 éves jubileuma.

A Loretói Boldogasszony, a Virgo Lauretana tiszteletének – túl a máig kedvelt Loretói litánián, a májusi ájtatosságokon – sajátos magyar vonatkozása éppen ehhez a jubileumi eseményhez kötődik. A legenda szerint ugyanis Szűz Mária názáreti házáat a Szentföldet elfoglaló és az ottani keresztény szent helyeket pusztító törökök elől angyalok menekítették csodás módon 1291. május 7-én a dalmáciai Tersatto (a mai horvátországi Trsat) városába, amely akkor a Magyar Királyság része volt. Ezért mi magyarok, természetesen a horvátokkal együtt, a Casa Santa, a Szent ház és Loretói Boldogasszony tiszteletét közel éreztük magunkhoz, kicsit mindig a sajátunkénak tartottuk.

A történet azonban tovább folytatódik: Istennek ezt a kitüntető figyelmét a tarsattói lakosok saját érdemeiknek tulajdonították. Elbizakodottságuk miatt három év múlva – a feljegyzések szerint 1294. december 10-én – az angyalok továbbvitték a Szent Házat az Adirai-tenger túlsó partjára, Itáliába, egy Recanati város környékén lévő babérligetbe (ez a hely névadója: babér – lauretum), a mai Loretóba. Tersattóban, a mai Trsatban Nagy Lajos királyunk uralkodása idején épült meg a Frangepán család gondoskodásából az a búcsújáró templom, amelynek V. Orbán pápa – mintegy vizsgálatásul a Szent Ház továbbvitele miatt – 1363-ban egy régi Mária-ikont adományozott, amelynek révén Trsat napjainkig kedvelt Mária-kegyhely maradt. Keletkezésének 600. évfordulójáról 1891-ben nagy ünneppel emlékezett meg, s bizonyára így lesz idén is, a 700. évfordulón.

A názáreti Szent Ház loretói tisztelete fontos része annak a több évszázados folyamatnak, amelynek során a pogány népek uralma alá került szentföldi kegyhelyek megduplázódtak: ereklyék, képek, szobrok, más tárgyi emlékek ré-

vén kultuszuk a keresztény Európába átplántálódott, s meghonosodott. Mivel Európa nem tudott elmenni a Szentföldre, a Szentföld „jött el” Európába. Így keletkezett például – a keleti eredetű híresebb búcsújáróhelyek közül csak néhányat említve – a spanyolországi Montserrat, vagy a bibliai Három Királyok szent helye előbb Milánóban, majd (1261-től) Kölnben, vagy myrai Szent Miklós püspök szanktuáriuma az olaszországi Bariban. Az átkerült Mária-szobrok és Mária-képek – Mária-szobor volt/van a loretoi Szent Házban is, az eredeti sajnos 1921-ben egy tűzvészben megsemmisült – sötét színe tovább erősítette a keleti eredet hagyományát, a tárgy és kultusz ősiségét is sugallva, emlékeztetvén egyúttal az Énekek éneke szépséges soraira is: „Sötét bőrű vagyok, de azért szép, Jeruzsálem lányai, mint Kedár sátrai, Zalma takarói” (Én 1, 5). Ide nyúlik vissza a magyar vallásos népnyelvi Fekete Mária-, Szerecsen Mária-elvezés is.

Loreto történetének kutatóit mindig foglalkoztatta a legendás hagyomány hitelességének kérdése. A csodás történetnek sok ellenzője, támadója és ugyanannyi apologetája akadt. (A *Sacra Hungariában* megjelent tanulmányában – 1943-ban – Bálint Sándor meg is jegyzi: „A kutatás a vita hevében megfedkezett arról a *tényleges* hatásról és hivatásról, amelyet Loreto főleg az ellenreformáció és a török veszedelem korában Európában katolikus jámborságában betöltött”. 196. o.) A legenda értelmezésében már a XVIII. századtól találkozunk azzal a véleménnyel, hogy a Szent Házat kereskedők hozhatták tengeri úton. XV–XVI. századi ábrázolások a Szent Házat egy hajóban ábrázolják. A legendában említett dátum pedig (1291) a Szentföld végleges elvesztésének, a keresztes lovagok utolsó erőssége, Accon elestének dátuma. A kereszteseknek nem maradt más hátra, mint hogy a legfontosabb emlékeket és ereklyéket Nyugatra magukkal hozzák. A názareti Szent Ház esetében biztonságot a pápai állam jelentett, amelynek a Loreto közeli Ancona fontos kikötője volt. Tersatto pedig egy útközbeni megálló emléke. A Loretóban végzett ásátások során a régészek két érmet találtak II. Guidótól, aki 1287–1308 között Athén hercege volt, s fia Wilhelm és Elena Angelisnek. Nagyon valószínű, hogy erre az Angeli családra vonatkoznak azok a vatikáni adatok, amelyek egy görög családnak tulajdonítják a názareti Szent Ház Loretóba hozatalát. A család neve pedig így vált a legenda elindítójává.

(Názáretben az ásátások azt mutatják, hogy a II–III. századtól egy zsinagóga-stílusú templom állt a názareti ház helyén, majd pedig egy bizánci stílusú bazilika. A XII. században épült újabb bazilikát 1263-ban Baybar szultán romboltatta le. Az 1288–89-ben ott járt olasz zarándokok azonban még említik a „házat”. További rövid kitérőként itt kell megemlítenem, hogy Loreto nem az egyedüli európai kultuszhelye a názareti Szent Háznak. Nem tartjuk számon a középkori Nyugat-Európának Jeruzsálem, Róma, Santiago de Compostela mellett jelentőségben szinte negyedik fontos kegyhelyét, a dél-angliai Walsingham települését. Walsingham legendája szerint 1061-ben egy szent életű hölgynek, Richeldis de Faverches-nek álmában megjelent Mária. A hölgy lélekben a Szentföldön, Mária házában járt, ahol a Szűzanya azt kérte, hogy a háza mását egy meghatározott helyen Angliában építse fel. Később itt is kialakult egy legendás hagyomány, hogy a házat angyalok hozták a Szentföldről. A kegyhelyet megőrizték az anglikánok is, s a múlt század végétől a katolikusok is ismét jelen vannak.)

A názáreti ház translatiója (átvitele) – a kultusz európai átplántálása – a XI–XIII. század erős Mária-tiszteletét is jelzi. A názáreti Szent Ház, a loretoi Szent Ház nemcsak az Angyali Üdvözet, a Megtestesülés kegyhelye, hanem a hívők számára a gyermek Jézus életének színhelye, a Szent Család lakóhelye, a megszentelt munka kegyhelye, Mária és József „igen”-jének temploma.

A XVI. század végétől kezdve kapott Loreto búcsú kiváltságokat (XI. Gergely 1375. nov. 2.; II. Pál 1470; IX. Pius 1852 stb.). Pápák, uralkodók s egyszerű hívek sokasága látogatja. Ásatások igazolják, hogy német zarándokok már a XIV. század első felétől megjelentek itt. Az egyház sok szentjéről tudjuk, hogy ájtatoskodott a loretoi Szent Házban: Paolai Szent Ferenc (1430), Canisius Szent Péter (1557), Borgia Szent Ferenc (1569), Borromei Szent Károly (1579), Gonzaga Szent Alajos (1585), Loyolay Szent Ignác (1523); vagy hogy napjainkhoz közelebb állókat mondjak: Bosco Szent János (1877) vagy Maximilian Kolbe (1914) és még nagyon sokan mások. – A Szent Ház ma is látható díszes márványborítása II. Gyula pápa kívánsága szerint készült a XVI. század második harmadában (1531–1534).

A loretoi zarándokok sorában a kutatások már a XVI. századtól kimutatták magyarok, magyarországiak jelenlétét. Viszonylag nagy számukat sejteti, hogy időnként magyar gyóntatók működtek e kegyhelyen. Ez az igény még a török hódoltság s a reformáció a búcsújárásoknak egyáltalán nem kedvező légkörében is élt. Az 1611. évi nagyszombati zsinaton például Forgách Ferenc prímást bízták meg azzal, hogy a pápánál, V. Pálnál eszközöljön ki magyar gyóntatót Rómában és Loretóban.

Az egyszerű embereket ugyan nem ismerjük, de sok magyar főpap és főrangú nemes nevét feljegyezték a zarándokok között. Magyarországi loretoi búcsújárásának azonban csak egyik, bár fontos oka, elindítója a Szent Ház legendájának magyar vonatkozása. Sokan a Szentföldre tartva, Ancona vagy Bari kikötőjében behajózásuk előtt látogatták meg a Szent Szűz hajlékát. Még többen voltak azonban olyan személyek, főleg főpapok, szerzetesek, akik római hivatalos útjuk során vagy éppen a szentévi búcsúkra az Örök Városba igyekezve látogattak el Loretóba. Külön csoportként említhetők a különböző történelmi időszakokban Itáliában állomásozó magyar katonák. Nincs tudomásom arról, hogy zarándoklatuk írásos vagy tárgyi emlékeit olasz földön kikutatták volna. Egy részük valószínűleg elkallódhatott 1797-ben, amikor Napóleon elhordatta a templom kincseit, bár egy részüket 1800-ban visszaadatta; illetőleg a gyakori tűzvészekben.

A főúri magyar zarándokok pedig értékes fogadalmi ajándékokkal gyarapították a kegyhely kincstárát.

Báthori István választott lengyel király atyja, Báthori István erdélyi vajda 1489-ben egy ezüst fogadalmi szobrocskát küldött Loretóba, hogy ezzel köszönje meg a Boldogasszony közbenjárását, hogy a török veszedelemből megmenekült. Corvin János herceg, Mátyás király fia 1502-ben éppen Gyümölcsoltó Boldogasszony napját, az Angyali Üdvözet, a főbúcsú ünnepét töltötte Loretóban. Ellátogatott ide Bakócz Tamás bíboros, esztergomi érsek is, amikor 1513-ban a pápaválasztó konklávéra utazott. Utódai közül Pázmány Péter, a magyar katolikus megújulás nagy alakja több ízben is felkereste Szűz Mária kegyhelyét.

Szentföldi zarándokútja során Pécsváradi Gábor 1514-ben emlékezik meg a názáreti házról, „ahol akkor a Szűz imádságban és elmélkedésben töltötte idejét, ennek a földnek Palesztína bűnös lakói miatt Dalmáciába vitetett át. Onnan ismét ugyanazon ok miatt a tengeren át Lorétomba vitték, ahol most nagy tiszteletben tartják”. Százötven évvel később, 1665-ben Bezerédy Zsigmond még a loretoi Szent Ház berendezését is részletesen leírta: megemlékezve Mária tűzhelyéről, a hagyomány szerint Szent Lukács evangélista által festett feszületről, s azokról a cseréptálakról, amelyekből a kis Jézus evett. E tálaból a ferences páter Kiss István 1766-ban, a Szentföldre igyekezvén étkezett is.

Az 1600-es évek közepén a loretoi kegyhely kincstárához került Bethlen Gábor erdélyi fejedelem koronája, feleségének – özvegyének, Bozudenburgi Katalinnak katolikus hitre térése alkalmából.

A XVII. század közepén Zrínyi Miklós, a költő, majd a Zrínyi család több tagja: a Wesselényi-féle összeesküvésben halálra ítélt Zrínyi Péter, 1667-ben pedig Zrínyi Ilona zarándokolt el Loretóba. Zrínyi Ilona négy, drágakövekkel kirakott rózsafüzért ajándékozott a kegyhelynek. Évekkel később fia, a fiatal Rákóczi Ferenc töltött itt pár napot. A szent hely nagy hatással volt rá. Valomásaiban azt írja: „ . . . egész (italiai) utamon csupán ezt az időt hittem jól sikerültnek, mert valóban áhítatra fordítottam, és kiengeszteltem bűnnel terhelt lelkiismeretemet”. A XVIII. századi erdélyi zarándokok közül gróf Kornis Antal nevét érdemes megemlíteni. – Ám nemcsak vittünk, hoztunk is: búcsúfiát.

Hazai közgyűjteményeinkben (Nemzeti Múzeumi Éremtára, Esztergomi Keresztény Múzeum stb.) érmek, zarándokjelvények és szentképek tömege jelzi a XVIII– XIX., sőt XX. századi loretoi utakat, a névtelen tömeg: papok és polgárok búcsújárását.

A XVII–XVIII. századi közép-európai loretoikápolna-építések a Loretoi Boldogasszony korabeli fokozott tiszteletének egy másik gyökerére, a töröktől óvó jelentőségére, a törökellenességre utalnak. A pogány török rombolása elől a keresztény Európába átkerült názáreti ház s a Mária-szobor a törökellenes küzdelmek jelképe és „miszikus főhadiszállása” lett, írja Bálint Sándor. A törökkel vívott sorsdöntő lepantói csata előtt (1871. október 7.) a keresztény hajóhad Loretóban a Szűzanya oltalmába ajánlotta magát. A fényes győzelmet – melyet Mária közbenjárásának tulajdonítottak – hazánkban is Te Deum-mal ünnepelték meg. Ekkor, a Loretóban hálát adó katonák ajkán született meg Szűz Mária új invokációja: Keresztények Segítsége, Auxilium Christianorum, amely belekerült a végleges formáját elnyerő Loretoi litánia szövegébe. A győztes lepantói csata emlékéért Sancta Maria de Victoria, majd Olvasós Boldogasszony címen ünnepelték. Confraternitas Beatae Mariae Virginis de Victoria néven ennek Győrben társulata is alakult 1642-ben. Patronájuk tiszteletére emelt oltáruk képe a Szent Ignác-templomban a lepantói csatát ábrázolja. Egy évszázaddal később ezt a jelenetet látjuk a kisoroszi plébánia-templom oltárképén s a váci domonkos templom főoltárán is, a térdeplő V. Szent Pius pápa alakja mögött.

A Loretoi Boldogasszony tiszteletének elmélyítésében, a Loretoi litánia s a májusi ájtatosság elterjesztésében különösen a jezsuita atyák buzgólkodtak, akik 1554-ben Loretóban is megtelepedtek. A hagyomány szerint a májusi aj-

tatosság népszerűsítésében nagy érdemei voltak Nádasi János magyar jezsuita atyának, aki Elconóra császárnénak, I. Lipót feleségének volt gyóntató papja. Májusnak, mit Mária hónapjának megülése a XVII. század végén Itáliában bontakozott ki. A Loretói litánia hazai elterjesztésében és megkedveltetésében fontos szerepet kapott Nagy-Ajtai Cserey Farkas: *Isten Annyának a Boldogságos Szeplőtelen szép Szűz Máriának Lorétomi Litániában lévő nevezetek rendi folyó dicsérete* (Bécs, 1772) című könyve. Ezt Jakob Adam bécsi rézmetsző illusztrálta egy 58 lapból álló rézmetszetsorozatban, amely a Loretói litánia összes megszólítását tartalmazza.

Jórészt a Habsburg-udvar ösztönző hatására épült ki a XVII. században Nyugat-Magyarországon és a Felvidéken, illetőleg az osztrák tartományokban a loretói kápolnák egész sora, amely – készítői szándék szerint – mintegy misztikus védővonalként húzódtott a török hódoltság határán és állt ellen a török fenyegetésnek. Elconóra császárné kezdeményezésére az első Casa Santa 1627-ben épült a bécsi augusztinusok templomának közepén, amely egy csapásra a bécsiek kedvelt zarándokhelye lett. A főúri családok – Czobor, Pálffy, Nádasdy, Esterházy, Drugeth, Héderváry stb. – versengve igyekeztek kivenni részüket az új kultusz ápolásából.

E sorba illeszkedik a loretomi, egykori Sopron megyei, ma burgenlandi alapítás is. Stotzing János Rudolf szarvkői birtokos (Szarvkő ma Hornstein Burgenlandban, az egykori Sopron vármegyében) itáliai útja során zarándokolt el Loretóba, s tett fogadalmat egy loretói kápolna felépítésére, s benne egy Loretói Mária-szobor elhelyezésére. Magával is hozta az eredetihez érintett kegyszobor-másolatot. Alapítását azonban csak az új birtokos, gróf Nádasdy Ferenc és felesége, Esterházy Júlia tette teljessé: a XVII. század közepén a szerviták részére nagy templomot és kolostort építtettek, amelyhez a loretói Szent Ház csatlakozott, s máig egyik legjelesebb loretói kegyhelyünket alkotja. Hosszú ideig a szevita atyák, néhány éve pedig egy amerikai eredetű rend, a Szűz Mária oblátái gondozzák. Ezzel párhuzamosan azonban a hagyományos kultusza is átalakult. Látogatói elsősorban a burgenlandi horvátok és osztrákok, kisebb részben magyarok.

Építészeti és a tisztelet szempontjából is jelentősek például Pozsony (itt a ferenceseknél és az orsolyitáknál), Sopron, Szombathely, Kismarton, Holics, Malacaka, Győr, a budavári Nagyboldogasszony-templom, Eperjes, Kolozsvár és már települések loretói kápolnái. A Kárpát-medencében a legkeletibb loretói kápolna a kolozsvári ferences templom mellett 1745-ben megépült Szent Ház, amelybe a Lorétói Boldogasszony Itáliából hozott szobormásolatát 1746. augusztus 14-én ünnepélyes körmenetben vitték be. A szobrot gróf Kornis Antal loretói zarándoklatából hozta magával. A kolozsvári kápolnának XIV. Benedek pápa (1740–1758) Kisasszony-napra teljes búcsút engedélyezett. A kápolna a Szent Család kolozsvári tiszteletének s a Szent József-kongregációnak (1749) lett a központja, jelezve, hogy itt már a kultusz tartalma megváltozott: a töröktől védő jelleg háttérbe szorult, s előtérbe került a Szent Család és Szent József tisztelete. Az eperjesi és a győri loretói kápolna esküvők kedvelt színhelye volt – így ajánlották magukat az új házások a názáreti házban lakó Szent Család oltalmába. A Lorétói Boldogasszony tiszteletét terjesztette a Loretói Szent Ház Egyetemes Társulata is, amelyet 1883-ban alapított Galucci Tamás, Loreto és Recanati püspöke, s amely a századfordulón – kapucinus

közvetítéssel – eljutott Magyarországra is. A társulat, amelynek tagsági lapjait az ország egész területéről ismerjük, ebben az időben azonban már nem tudott versenyre kelni a rózsafüzér-társulatokkal és a Mária-kongregációval. XX. századi sorsáról nem állnak adatok a rendelkezésemre. Maga az anyatársulat Loretóban él.

A történelmi Magyarország számos loretoi kápolnája közül a már említett burgenlandi, volt Sopron megyei Lorettom mellett a Gödöllő közeli Mária-besnyő vált még a XVIII. században jelentős búcsújáró helylé. A családi temetkezéshelynek szánt besnyői templomba az építető Grassalkovich Antal Loretóból rendelt egy kegyzobormásolatot, amelyet a főoltár mögötti kápolnában állítottak fel, és Szerecsen Mária néven a második számú máriabesnyői kegyzobornak tetkinthető. A tisztelet középpontjába ugyanis a kápolna építéskor a földben talált, elefántcsontból készült, középkori kis Mária-szobor került. A kegyhely gondozói, a kapucinus atyák egy éve ismét beköltöztek a kolostorba.

A magyar nép erős Loretoi Boldogasszony-tiszteletének jele, hogy a Szent Ház legendáját átültette hazai környezetbe. A Somogy megyei Andocs búcsújáró helyéről, templomáról mondja az ősi hagyomány, hogy a szentélyt, egy Mária-kápolnát a törökök elől angyalok hozták túl a Dunán Kalocsáról a somogyi lankák közé. A kápolnába ugyanis török katonák szállásolták be magukat, egyikük rá is lőtt a Mária-szoborra, a golyó okozta seb a szobor térdén máig meglátszik. Az éjszaka folyamán azonban angyali kezek menekítették a kápolnát Andocsra. Útközben az angyalok több helyen megpihentek. Egyik pihenőhelyük, a Hőgyész melletti Csicsó a múlt század elejétől az andocsiak fogadott búcsújáró helye lett. A legendás útvonalat *Angyalok dűlője*, *Angyalcsapás* nevű földrajzi nevek jelzik Tolna megyében. E helyeket térképre rakva egy valószínűsíthető XVII. századi Kalocsáról Andocsra vezetett zarándokút vonala rajzolódik ki. Ez a legenda indokolja az andocsi Mária Angyalok Királynéja megszólítását. – A repülő ház legendai motívuma, angyalok közbeavatkozása több más búcsújáró helyünk keletkezésével kapcsolatosan is megtalálható (pl. Csatári-pusztá, Zala m.; Pinkakertes).*

* A tanulmány szakirodalmi utalásai megtalálhatók a Népi kultúra – társadalom sajtó alatt lévő XVIII. kötetében megjelenendő részletezőbb írásomban.